

*Марія Іванівна Мірошниченко,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0001-8142-9340*

ДО ПИТАННЯ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПРАВОВОЇ ЕЛІТИ В НАЦІОНАЛЬНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Важлива роль у правовому розвитку українського суспільства належить правовій (юридичній) еліті. Її підготовка є одним із пріоритетних напрямів освітньої діяльності держави. Цю місію вона покладає на юридичні факультети національних університетів, які покликані зберігати і плекати правову культуру та правові традиції; шляхом органічного поєднання традицій і інновацій у науці та навчанні забезпечувати гуманістичну складову освітнього процесу та готувати інтелектуалів високого рівня, здатних фахово розв'язувати проблеми національної безпеки держави і суспільства. Увага до виконання цієї місії особливо загострюється у зв'язку з процесами глобалізації, які несуть немало прихованих загроз існуванню національним державам. Для України ці загрози посилюються у зв'язку із агресивною війною на тотальне знищення українського народу і української державності, розв'язаною російським реваншизмом.

Аналіз останніх досліджень. В Україні і за кордоном не бракує публікацій щодо шляхів розвитку вищої освіти у цілому та університетської зокрема. Доробок В. Мороза, В. Андрущенко, С. Клепка, В. Лугового, С. Домбровської, В. Кременя, М. Зубрицької, С. Калашнікової, В. Корженко, Ж. Таланової та ін. присвячений, у тому числі, питанням модернізації вищої освіти. Р. Бейлі, В. Бабаєв, Ю. Габермас, Г.-Г. Гадамер, Ж. Дерріда, Т. Домінтеану, М. Квієк, Е. Коротков, Дж. Г. Ньюмен, Я. Пелікан та ін. порушують проблему розвитку університетів та їх ролі в гуманізації суспільних процесів в умовах глобалізації й інформаційного суспільства.

Мета статті. З урахуванням об'єктивних процесів розвитку інформаційного суспільства й діджиталізації автор ставить на меті зосередити увагу на питанні про місце історії українського права як науки і навчальної дисципліни в системі університетської правової освіти та про її роль у підготовці і вихованні національно орієнтованої еліти високого рівня інтелігентності. Окремо акценти зосереджено на авторському баченні шляхів удосконалення методології викладання історії українського права для юристів.

Основні результати дослідження. На часі нагадати, що становлення історії українського права як наукового напрямку в юридичній науці та навчальної дисципліни відбулося, зокрема, на юридичному факультеті Університету св. Володимира завдяки зусиллям істориків права Київської історико-правової школи [1; 2]. Вчений-юрист, ректор університету в 1837–1843 роках К. Неволін писав, що об'єктивне знання про юридичні закони може бути досягнуте завдяки історичним дослідженням і вивченню вітчизняного законодавства порівняно із законодавством інших народів [3, с. 107]. Статутами Університету вивченню історії позитивного права (законодавства) відводилась значна увага [4]. У методиці викладання домінували історичний і порівняльно-правовий методи [5, с. 39].

Піонерами в популяризації наукових досліджень і вивчення історії українського права у зв'язку з проблемою розбудови і зміцнення української державності були відомі українські історики і правники з діаспори Р. Лашенко (1875–1953), Л. Окиншевич (1898–1980), М. Чубатий (1889–1975). Спадкоємицею збережених наукових і освітянських традицій професор П. Захарченко називає кафедру історії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відновлену в часи незалежності України [6, с. 15].

Здавалося б, що за наявності великих і давніх традицій вивчення історії українського права в Київському національному університеті має набути необхідної масштабності й інтенсивності. Од-

нак сталося протилежне. У зв'язку з так званою реорганізацією юридичного факультету в Інститут права під гаслом «практично орієнтованої юридичної освіти» кафедра історії права та держави була ліквідована, а дисципліна «Історія українського права» без телеологічного обґрунтування вилучена з навчальних програм.

Свідомо чи ні, ініціатори «нововведень» не хочуть помічати головного: зміцнення української державності в контексті сучасних глобальних трансформацій і реалій агресивної війни, розв'язаної російським реваншизмом на знищення українського народу, його культурного спадку і української держави, має відбуватися на основі концептуально вивіреної національної правової доктрини. Її важливо розробляти не тільки з урахуванням новітніх напрацювань у теорії права, галузевих і прикладних юридичних наук, комплексних юридичних дисциплін, а й на міцному фундаменті наукових знань про універсальні та особливі риси українського права, які формуються на основі пізнання загального та особливого в неперервному його розвитку. А це є предметною сферою історії українського права. Тому під цим кутом зору відмова від викладання цієї дисципліни чи навіть дискусія про доцільність її вивчення майбутніми правниками в національних університетах України повинна розглядатись як аномалія, злоякісний симптом, що свідчить про наростання негативних тенденцій у національній системі підготовки юристів на тлі хороших гасел про її удосконалення.

Сьогодні ніхто не дає однозначної відповіді на питання, в якому напрямі розвиватиметься вища юридична освіта, навіть у найближчій перспективі. Логічно, якою буде юридична освіта в Україні в післявоєнний період, сказати важко. Єдине, що можемо передбачити – це те, що з відбудовою України зростатиме потреба у кваліфікованому правовому забезпеченні цього процесу. Відповідно, в національно орієнтованій правовій еліті з високим рівнем інтелігентності і моральними якостями громадянина, здатної адекватно діяти в ситуаціях непередбачених викликів, внутрішніх і зовнішніх загроз державності України, правам та свободам її громадян.

Уявлення про загрози на перспективу є. Одна з головних внутрішніх загроз – це наша історично невиліковна хвороба – малоросійство, яка є виявом комплексу неповноцінності й меншовартості для українського народу [7]. Точно вона не зникне в одну мить після перемоги у війні з російським агресором. Це – вірусна хвороба. Віруси мутують. Протидією їх поширенню є профілактичні щеплення. На наше переконання, дієвим «щепленням» має бути розбудова в Україні конституційної держави, яка історично і логічно передувє правовій (ми писали про актуальність історико-правового досвіду розбудови конституційної держави в Україні [8]). Одна з головних зовнішніх загроз це – юридична експансія, що є закономірним явищем глобалізації, але особливо загрожує правовому розвитку тих країн, які виборюють свою незалежність. Україна – у їх переліку. Прямим об'єктом впливу юридичної експансії є національна правова система України [9, с. 392–406]. Вона і в довоєнний час була вразливою у частині проведення правової реформи, яка на цю мить ще не завершена і не завжди корелює із суспільно позитивним інтересом.

На тлі далеко неповного переліку загроз, перед якими опинилась Україна на початку XXI ст., викликає занепокоєння позиція прихильників ідеї так званої прагматично орієнтованої юридичної освіти та «надання юридичних послуг» у цій сфері. Її адепти наводять, на перший погляд, цілком вагомі аргументи щодо необхідності впровадження нових стандартів у вищу юридичну освіту у зв'язку із об'єктивними процесами формування інформаційного суспільства та діджиталізації.

Відповідно свідомо чи ні нав'язують національним університетам України стратегію вивчення вузькофахових проблем з галузевих і прикладних юридичних наук та комплексних юридичних дисциплін, «поглибленого» опанування знаннями із загальної теорії держави і права, предметом якої і надалі чомусь залишається філософське осмислення чинного законодавства в рамках догматичної юриспруденції. Активно пропонують запроваджувати в процес навчання різноманітний штибу так звані нові комплексні юридичні дисципліни, що сформувалися на базі комплексних інтегрованих галузей законодавства. Ними перевантажуються навчальні програми, хоча їх вивчення обмежується простим коментуванням чинного законодавства, що не пов'язане, більше того, не має жодного зв'язку із розумінням і усвідомленням сутності права. На олімп інноваційних досягнень у вищій юридичній освіті піднімаються питання формування «платформених» якостей юриста і розвитку його аналітичних інформаційних здібностей.

Історико-правові дисципліни на тлі «нововведень» опинилися у ролі попелюшки у власному домі. Дедалі частіше лунають думки про зведення їх до статусу вибіркового (навіть не обов'язкового вибіркового) дисциплін за формулою «добровільного вибору без вибору». Такий стан, особливо в університетській юридичній освіті – це шлях, який заведе в глухий кут.

З огляду на викладене студентам вже точно не варто намагатися реалізувати прагнення бути хорошим програмістом з юриспруденції в надії, що це допоможе стати успішним юристом. Це позірний шлях до успіху, який не вимагає додаткових зусиль у навчанні. Стимул один: отримати мінімальні технічні знання доступними елементарними методами, які пропонують різні платформи для онлайн-навчання. Навіщо такому юристові фундаментальні знання, якщо будь-яку потрібну інформацію можна без зусиль отримати за лічені секунди, а відповіді на кон'юнктурні питання із допомогою форм штучного інтелекту. Однак янус – дволикий. Є й інше обличчя у бога часу й кінця. За описаних позірних обставин значна частина здобувачів університетської юридичної освіти ризикує втратити можливість розвивати критичне мислення, набувати базових знань зі сфери функціонування різних правових галузей та інститутів. Слід знати, що їх сутність не нівелюється з часом. Зазнають змін лише зміст і форма. Поглиблене проникнення у сутність правових явищ у процесі навчання можливе винятково завдяки спільним зусиллям як теоретиків, так і істориків права.

Науковою настановою на користь збереження в національних університетах України історії українського права зі статусом обов'язкової дисципліни в навчальному процесі є трансдисциплінарна методологія, яка оголошена ЮНЕСКО провідною в організації освітнього процесу в XXI ст. [10, с. 158]. Викладання історії українського права, як видається, має розгортатися навколо ідеї органічного поєднання пріоритетних загальнолюдських правових цінностей, створених за тисячоліття світової історії з національними правовими цінностями [11, с. 46–47]. За основу розробки навчальної програми добре було б узяти концепт: право історично і логічно передуює державі. Українське право аналізувати як соціальний інститут, з яскраво вираженим духовно-раціональним механізмом регуляції поведінки людей, змістове і, по суті, відображення існуючої в Україні соціокультурної реальності. Навчальний курс доцільно вибудовувати на основі проблемного або проблемно-хронологічного подання програмного матеріалу. Головний акцент у навчанні зосереджувати на дослідницькій роботі студента разом з викладачем.

Висновки. Отже, без поглибленого вивчення історії українського права точно не обійтися. Історико-правові знання важливі і для вирішення актуальних правових проблем сьогодення [10, с. 167–169]. Використання ж онлайн-засобів сприяє лише більш активному спілкуванню між студентами і викладачами. Воно, швидше, доповнює, ніж заміщає традиційні лекційні і семінарські заняття в аудиторіях. Це слід усвідомити і тим, хто ставиться до отримання юридичної професії як до комерційного проєкту. Після перемоги над російським агресором виникне нагальна потреба у вирішенні в правовий спосіб проблеми відбудови держави, виведення країни з кризи, зміцнення позицій України на світовому рівні. Це – система стратегічних цілей і завдань, які вимагають ретельного концептуального і доктринального обґрунтування. Їх вирішення не під силу юристам вузького профілю знань. Тут потрібні стратеги, національно орієнтовані правознавці (вартість інтелекту саме таких фахівців висока і буде зростати). Їх навчання має бути інтегроване в науку, задля розуміння глобальних взаємозв'язків у світі, багатьох точок зору і цінностей.

Список використаних джерел

1. Гриценко І. С. М. Д. Іванішев – засновник історико-правової школи Університету св. Володимира. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2000. Вип. 40. С. 13–17.
2. Заруба В. М. Огляд історії вивчення українського права. *Наук. вісник Дніпропетр. державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3. С. 61–69.
3. Неволін К. А. *Енциклопедія законодавства: в 2-х т.* Київ: Унив. тип., 1839–1840. URL: <http://elibrary.shpl.ru/nodes/56709-nevolin-k-a-entsiklopediyazakonovtdeniya-kiiev-1839-1840> (дата звернення: 03.04.2021).
4. Статути Київського університету 1833–2020 рр. / упор. та авт. лекцій: В. А. Короткий, А. Г. Соломаха. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. 876 с.
5. Немченко С. С. Становлення правової освіти в Україні в XVII – на початку XX ст. *Наук. вісник Херсонськ. державного університету*. 2015. Вип. 4. Т. 1. С. 37–40.

6. Петро Захарченко. Історія українського права: навчальний посібник. Київ: ВД «Освіта України», 2019. 436 с.
7. Маланюк С. Малоросійство. Нью-Йорк, 1959. 31 с.
8. Мірошниченко М. І. Ідея конституційної держави в стратегії державотворення за доби Української Народної Республіки. *Право України*. 2017. № С. 48–58.
9. Miroshnichenko M. I. Legal system of Ukraine the conditions of legal expansion: adaptive transformation in the context of the problem of its typological identification). The latest development of the modern legal sciences and education in Ukraine and EU countries: an experience, challenges, expectations: Collective monograph. Riga, Latvia: Baltija blishing, 2021. 604 s.
10. Мірошниченко М. І. Історія українського права у фокусі глобальних викликів сучасності. *Право України*. 2020. № 12. С. 158–173.
11. Захарченко П. П., Мірошниченко М. І. Новітні підходи в методології викладання історії українського права. Методологія в праві: монографія / І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2017. (Серія «Про українське право»). С. 44–53.

References

1. Hrytsenko I. S. M. D. Ivanishev – zasnovnyk istoryko-pravovoi shkoly Universytetu Sv. Volodymyra. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. 2000. Vyp. 40. S. 13–17.
2. Zaruba V. M. Ohliad istorii vyvchennia ukrainskoho prava. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2010. 3. S. 61–69.
3. Nevolyn K. A. Entsiklopedyia zakonovedenyia: v 2-kh t. Kyev: Unyv. typ., 1839–1840. URL: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/56709-nevolin-k-a-entsiklopediyazakonovdeniya-kiev-1839-1840> (data zvernennia: 03.04.2021).
4. Statuty Kyivskoho universytetu 1833–2020 rr. Upor. ta avt. leksii: V. A. Korotkyi, A. H. Solomakha. Kyiv: FOP Kandyba T. P., 2020. 876 s.
5. Nemchenko S. S. Stanovlennia pravovoi osvity v Ukraini v XVII – na pochatku XX st. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. 2015. Vyp. 4. T. 1. S. 37–40.
6. Petro Zakharchenko. Istoriiia ukrainskoho prava: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: VD Osvita Ukrainy, 2019. 436 s.
7. Malaniuk Ye. Malorosiistvo. Niu-York, 1959. 31 s.
8. Miroshnichenko M. I. Ideia konstytutsiinoi derzhavy v stratehii derzhavotvorennia za doby Ukrainsoi Narodnoi Respubliki. *Pravo Ukrainy*. 2017. № S. 48–58.
9. Miroshnichenko M. I. Legal system of Ukraine the conditions of legal expansion: adaptive transformation in the context of the problem of its typological identification). The latest development of the modern legal sciences and education in Ukraine and EU countries: an experience, challenges, expectations: Collective monograph. Riga, Latvia: Baltija blishing, 2021. 604 s.
10. Miroshnichenko M. I. Istoriiia ukrainskoho prava u fokusi hlobalnykh vyklykiv suchasnosti. *Pravo Ukrainy*. 2020. № 12. S. 158–173.
11. Zakharchenko P. P., Miroshnichenko M. I. Novitni pidkhody v metodolohii vykladannia istorii ukrainskoho prava. Metodolohiia v pravi: monohrafiia / I. Bezklubyi, I. Hrytsenko, M. Koziubra ta in.; za zah. red. I. Bezkluboho. Kyiv: Hramota, 2017. (Seriia «Pro ukrainske pravo»). S. 44–53.

Мірошниченко М. І. До питання навчання та виховання національно орієнтованої правової еліти в національних університетах України

У статті зосереджено увагу на одному із важливих концентрів університетської юридичної освіти в Україні: підготовка національно орієнтованої еліти високого рівня інтелектуальності. Без неї зміцнення української державності на тлі викликів, перед якими опинився український народ на початку третього тисячоліття, не має перспективи. Авторка поставила на меті привернути увагу наукової та освітньої спільноти до обговорення питання про актуальність викладання дисципліни «Історія українського права» в національних університетах України. Звернено увагу на питання про місце і значення історії українського права як науки і навчальної дисципліни в системі університетської освіти юриста в постгеноцидний, постімперський період відбудови України та з урахуванням об'єктивних процесів розвитку інформаційного суспільства та діджиталізації. Окремо акценти зосереджені на авторському баченні шляхів удосконалення методології викладання історії українського права для юристів. Доведено, що історико-правові знання важливі для вирішення актуальних правових проблем сьогодення. Підкреслено, що науковою настановою на користь збереження історії українського права зі статусом обов'язкової дисципліни в навчальному процесі є трансдисциплінарна методологія, оголошена ЮНЕСКО провідною в організації освітнього процесу в XXI ст. На думку авторки, викладання історії українського права має розгортатися навколо ідеї органічного поєднання пріоритетних загальнолюдських правових цінностей, створених за тисячоліття світової історії з національними право-

вими цінностями. Використання онлайн-засобів сприяє більш активному спілкуванню між студентами і викладачами, але не є базовими, навіть в умовах практично орієнтованої освіти.

Ключові слова: Україна, постімперський період, відбудова, вища юридична освіта, університетська правова освіта, історія українського права, методологія історії українського права, методика викладання, інформаційне суспільство, діджиталізація.

Miroshnichenko M. I. On the issue of training and education of national oriented legal elite in national universities of Ukraine

The article draws attention to one of the centers of university legal education in Ukraine, namely the place and importance of the history of Ukrainian law as a science and academic discipline in the university education of a lawyer in the post-genocidal, post-imperial period of reconstruction of Ukraine. digitalization. Separately, the emphasis is on the author's vision of ways to improve the methodology of teaching the history of Ukrainian law for lawyers. It is emphasized that the transdisciplinary methodology, which was declared by UNESCO to be the leading one in the organization of the educational process in the XXI century, is a scientific guideline in favor of preserving the History of Ukrainian law with the status of a mandatory discipline in the educational process. The teaching of the History of Ukrainian Law should revolve around the idea of an organic combination of priority universal legal values created over the millennia of world history with national legal values. Thus, given the purpose of university higher education, a lawyer, if he wants to become a real specialist, should get a good basic legal education and constantly improve their knowledge in this area. In this case, without an in-depth study of the history of law and the state can not do. Deep penetration into the essence of legal phenomena in the learning process is possible only through the joint efforts of both theorists and historians of law. Historical and legal knowledge is important for solving current legal problems. The use of online tools only promotes more active communication between the student and the teacher. They complement rather than replace traditional lectures and seminars in classrooms. As a basis for developing the curriculum, it would be good to take the thesis that Ukrainian law is a social institution, with a pronounced spiritual and rational mechanism for regulating human behavior, meaningful and essentially a reflection of the existing socio-cultural reality in Ukraine. It is expedient to build a training course on the basis of problem or problem-chronological study of program material. The main emphasis in teaching should focus on research work, when the student is involved by the teacher in the field of their research and together they create space for new knowledge.

Key words: Ukraine, postimperial period, reconstruction, higher legal education, university legal education, history of Ukrainian law, methodology of history of Ukrainian law, methods of teaching discipline, information society, digitalization.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-21